

SOSYAL HİZMET VE İLAHİYAT LİSANS PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİ BİREYLERE İLİŞKİN TUTUMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Zeki Karataş⁹
ORCID: 0000-0002-5822-2904

Öz

Bu araştırmanın amacı sosyal hizmet ve ilahiyat lisans programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi ve bu tutumlarının çeşitli sosyodemografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesidir. Araştırma, nicel araştırma yöntemine dayalı genel tarama modeli çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini bir devlet üniversitesinin sosyal hizmet ve ilahiyat programlarında öğrenim gören ve seçkisiz olarak belirlenen 324 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği ve Sosyodemografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda; sosyal hizmet ve ilahiyat öğrencilerinin engellilere yönelik tutum düzeylerinin ortalaması 4,42±0,33 bulunmuştur. Katılımcıların engellilere yönelik tutumlarıyla cinsiyet ve engelli bir arkadaşı olma durumu arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin ve engelli bir arkadaşına sahip olanların engellilere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarına etki eden faktörler ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen çalışmalarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılarak, üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarını olumlu yönde geliştirebilecek önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, engellilere yönelik tutumlar, üniversite öğrencisi.

SOCIAL WORK AND DIVINITY STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS PERSONS WITH DISABILITIES

Abstract

The aim of this study is to determine the attitudes of social work and divinity program students towards the disability and to examine the relationship between these attitudes and various sociodemographic variables. The research was carried out within the framework of the general screening model based on the quantitative research approach. The sample of the study consists of randomly selected 324 volunteer students studying in the social work and divinity programs of a public university. In the research, Attitude Scale for Disabled People and Sociodemographic Information Form were used as data collection tools. In the analysis of the data obtained, t test and ANOVA test were used. As a result of the research, the average level of social work and divinity students' attitudes towards the disabled is 4.42 ± 0.33. It was determined that there is a significant relationship between the attitudes of the participants towards the disabled and gender and having a disabled friend. Accordingly, it was determined that female students and those having a disabled friend have more positive attitudes towards disabled people. Factors affecting students' attitudes towards disabled people were discussed by associating them with national and international studies. In the conclusion part, a general evaluation was made and suggestions that can positively improve the attitudes of university students towards the disabled were included.

Key Words: Disability, attitudes towards the disabled people, university student.

1. Giriş

Tarihin her döneminde var olan engelliler, normal insan doğasının dışında fiziksel özelliklere sahip olmaları nedeniyle sakat, yetersiz ve hasta bireyler olarak nitelendirilmişlerdir. Ne yazık ki bireyin kendi iradesi dışında oluşan engelliliğin tarihsel süreçte bir soruna dönüşmesi mekânsal ve toplumsal yapıya ilişkin ayrımcılık içeren tutum ve uygulamalardan kaynaklanmıştır (Arıkan, 2002; Karataş, 2017). Vücut işlevlerinde oluşan zedelenmeyi ya da bozukluğu tanımlamak için kullanılan özür, engel, sakat, hasta,

⁹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, zeki.karatas@erdogan.edu.tr

sağır, kör, topal, aksak gibi kavramlar tarihsel süreç içinde değişime uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Özürlü, sakat, hasta gibi kavramlar yetersizliğin bireyden kaynaklandığı ön yargısına ve damgalanmaya yol açması nedeniyle günümüzde daha az kullanılmaya özen gösterilmektedir (Werner vd., 2012).

Fonksiyon kaybı olan bireyleri tanımlamak amacıyla İngilizce’de kullanılan ve bir şey yapma yetisinden mahrum olma anlamına gelen “disability” kelimesi “ability” köküne dayanmaktadır. Günlük yaşam aktivitelerini bağımsız bir şekilde yerine getiremeyen bireyleri tanımlamak için DSÖ tarafından 1980 yılında yayınlanan *ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps)* sınıflandırmasında üç farklı kavram kullanılmıştır. Bunlar; özürlülük/yeti yitimi (disability) bozukluk/sakatlık (impairment) ve engellilik/maluliyet (handicap) kavramlarıdır (Palmer & Harley, 2012). DSÖ’nün özürlülüğü ve yeti yitimini tanımlamak ve sınıflandırmak için belirlediği bu ölçütler medikal modele dayalı olarak hazırlandığı gerekçesiyle sivil toplum kuruluşları tarafından eleştirilmiş ve engelliliğin sosyal model esas alınarak yeniden tanımlanması gerektiği vurgulanmıştır (Burcu, 2015).

Sosyal modele dayalı engelli tanımı yapılmasıyla ilgili ilk girişimin, 1976 yılında İngiltere’de Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Birliği tarafından başlatıldığı görülmektedir. Birliğe göre; bedensel engellilerinin dışlanması toplumsal ön yargılardan kaynaklanmaktadır. Engelliler fiziksel ve zihinsel yetersizliklerinden çok toplumsal yetersizlikler nedeniyle sosyal yaşama katılım sağlayamadıklarından, engellilik toplumsal baskının belirli bir biçimi olarak kabul edilmelidir (UPIAS, 1976; Loewen & Pollard, 2010). Bu nedenle günümüzde DSÖ tarafından, biyopsikososyal model olarak adlandırılan ve daha esnek olan *ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health)* ölçütlerini kullanılmaktadır. Bu ölçütler doğrultusunda Türk Sağlık Sistemi’nde engelli bireylerin tanımlanması ve sınıflandırılmasıyla ilgili esasları belirleyen Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkındaki Yönetmelik 30 Mart 2013 tarihinde yeniden düzenlenmiştir. Türkçe’ye *İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması* olarak çevrilen ICF’de engellilik dört bileşen üzerinden ele alınmaktadır: Vücut yapıları (structure), vücut işlevleri (body), etkinlikler ve katılım (domain), çevresel etmenler (environment). Vücut yapıları, organ, kollar ve bacaklar ve bunların bileşenleri gibi vücudun anatomik kısımlarıdır. Vücut işlevleri, vücut sistemlerinin fizyolojik işlevleridir (psikolojik işlevler de dâhildir). Etkinlik, kişi tarafından bir eylem ya da bir görevin yerine getirilmesidir. Katılım, yaşamın içinde olmaktır. Etkinlik sınırlılıkları, aktiviteleri yerine getirirken kişinin karşılaşabileceği zorluklardır. Katılım kısıtlılıkları, yaşam durumlarının içinde kişinin karşılaşabileceği sorunlardır (WHO, 2004).

Genel anlamda özürlülük olarak ifade edilen durum bireyin vücut fonksiyonlarında meydana gelen yeti yitimini tanımlamakta, engellilik ise olumsuz tutumlar ve yetersiz çevre koşulları nedeniyle topluma diğer bireylerle birlikte eşit koşullarda, tam ve etkin katılım sağlanamadığında ortaya çıkmaktadır (Burcu, 2015). Bu nedenle sosyal yaşamdaki eşitsizliğe ve fiziksel koşullardaki yetersizliğe vurgu yapması nedeniyle artık yasal düzenlemelerde, resmi belgelerde, bilimsel kaynaklarda engelli kavramı tercih edilmektedir. Bu çerçevede engelli kavramı; “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2005).

Dünya Sağlık Örgütü’ne (DSÖ) göre; küresel ölçekte bir milyardan fazla insanın farklı özelliklerde engeli bulunmaktadır. Yıllara ve coğrafi bölgelere göre değişmekle birlikte dünya nüfusunun yaklaşık %15’inin

herhangi bir şekilde engelli olduğu tahmin edilmektedir. Ülke nüfuslarının giderek yaşlanması nedeniyle kronik hastalıklarda meydana gelen artışın, bu oranı daha da yükselteceği öngörülmektedir. Engelli insanların yaklaşık %80'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamakta ve yoksulluk nedeniyle eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri de dahil olmak üzere temel sağlık hizmetlerine erişimde güçlük çekmektedirler. Bu noktada günümüzde engellilerin yaklaşık 200 milyonu yaşamlarını devam ettirme konusunda ciddi zorluklar yaşamaktadırlar. (WHO, 2011; Uysal vd., 2014). Ülkemizde 2002 yılında gerçekleştirilen *Türkiye Özürlüler Araştırması*'na göre; engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12,29 olarak belirlenmiştir. Engel türlerine göre dağılıma bakıldığında; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin oranı %2,58; kronik hastalığı olan engellilerin oranı ise %9,7'dir. Yaşlanma sonucu artan riskler nedeniyle 65 yaş ve üstü bireylerde kronik hastalığa bağlı engellilik de artmaktadır (TÜİK, 2009).

Engelli bireylerin yaşamlarını sürdürmek için bir başkasına bağımlı olması uzun yıllar yük olarak algılanmalarına neden olmuş, yeterince üretken olmadıkları için de aktif sosyal yaşama dâhil edilmemişler, ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalmışlardır. Toplumların engellilere yönelik olumsuz tutum ve yaklaşımları onlara sunulan bakım, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetleri de etkilemiştir (Kuntz vd., 2010). Dezavantajlı olmaları nedeniyle engelli olmayan insanlara sunulan hizmetlerden yararlanamamaları, içinde buldukları durumu daha da kötüleştirmiş ve var olan yeteneklerinin körelmesine neden olmuştur (Goreczny vd., 2011).

Engelli bireyin yaşamı biyolojik, psikolojik, sosyal, çevresel, ekonomik, hukuki ve politik faktörler tarafından şekillenmektedir. Engellilerin içinde buldukları durumu ya da yaşadıkları sorunları açıklarken sergilenen tutum ve yaklaşım, kullanılan dil ve üslup hangi faktörlerin esas alındığına göre değişmektedir (Meşe, 2014). Engellilik uzun yıllar bireyden kaynaklanan fizyolojik yetersizlik olarak görülmüş ve medikal (tıbbi) model olarak adlandırılan yaklaşımla ele alınmıştır. Engelin bireyden kaynaklandığı ön yargısıyla oluşan mağdurlaştırma ve kahramanlaştırma ikilemine dayalı yaygın söylem toplumda ve medyada sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ancak günümüzde engellilerin hakları konusunda yapılan çalışmalar sonucu engelliliğin toplum aracılığıyla engelli olan insanlar üzerine yerleştirilen sosyal sınırlama olduğu anlayışını vurgulayan sosyal model ön plana çıkmaya başlamıştır (Oliver, 1996). Toplumun hak temelli bir şekilde eşit fırsat ve imkânları sunma konusunda başarısız olması, engellilerin pek çok alanda sorun yaşamasına neden olmaktadır. Sosyal modelde engelli bireylerin toplumun normal bir üyesi gibi günlük yaşama katılamaması ayrımcılık ve dışlanmaya dayalı sosyal davranışın sonucu olarak görülmekte ve değişmesi gerekenin toplumsal yapı olduğu vurgulanmaktadır (Erkan, 2004; Burcu, 2015).

Engellilerin yaşadığı birçok sorun toplumsal tutumlardan kaynaklanır (Findler vd., 2007). Engelli bireylere yönelik toplumsal tutumlar incelendiğinde; engellilerin acınan, dışlanan, alay edilen, ikinci sınıf görülen, güvenilmeyen kişiler olarak algılanması toplumdaki ön yargının sürdüğünü göstermektedir (Aksoy, 2012; Shelton-Hunt & Hunt, 2004; Burcu, 2011). Engelli bireyler arasında sosyal olarak en az kabul gören grubun zihinsel ve ruhsal engelliler olduğu da belirtilmektedir (Karnilowicz vd., 1994). UNICEF tarafından engelli çocuklara yönelik tutumların incelendiği bir araştırmada; engeli olan bir çocukla karşılaştıklarında katılımcıların %59,8'i üzüldüğünü, %38,5'i yardımcı olmaya çalıştığını, %25,4'ü acıdığını, %25,3'ü kendini düşünerek şükrettiğini ve %16,8'i normal karşıladığını, %6,1'i gözünü kaçırdığını belirtmiştir (UNICEF, 2015). Yetişkin bireyler üzerine yapılan başka bir araştırmada da; katılımcıların %43,4'ü engellilerin toplumun dışına itildiğini ve dışlandıklarını, %39,4'ü engellilerin acınacak halde, devamlı ilgi ve yardıma ihtiyaçları olduğunu, %2,3'ü toplumda işe yaramayan, birçok

konuda yetersiz ve başarısız olduklarını ifade etmişlerdir (Burcu, 2011). Araştırma sonuçları göstermektedir ki toplumdaki bazı olumsuz tutumlar nedeniyle engelliler sosyal dışlanma ve ayrımcılık, sosyal izolasyon ve yalnızlık, damgalanma ve eşitsiz muameleye maruz kalma gibi sosyal risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Olumsuz sosyoekonomik koşullar nedeniyle yaşamsal fırsat ve kaynaklardan yeterince yararlanamayan engelliler, anatominin kader olduğu gerçeğini kabullenmek durumunda kalmaktadırlar (Morris, 2001). Engellilere uygun hizmet ve istihdam olanakları sunulmadığında sosyal hayatın içine girmeleri ve sosyal aktivitelerini sürdürmeleri mümkün olamamakta ve sosyal dışlanma yaşamaktadırlar.

Bir nesneye ilişkin olumlu ya da olumsuz duygu, düşünce ve davranışsal eğilimlerin öğrenme sonucunda zihinde tortulaşmış hali olarak tanımlanan tutumlar genellikle inançlar, duygular ve harekete geçme niyeti gibi üç temel öğenin birleşiminden meydana gelmektedir (Sakallı-Uğurlu, 2018). Bu doğrultuda engellilerin üretken bir şekilde toplumun üyesi olabileceği, kendi kararlarını verme özgürlüklerinin olduğu ve normal bir yaşam sürmeyi hak ettiklerine dair görüşler engelli bireylere yönelik olumlu tutumlar olarak kabul edilmektedirler (Tervo vd., 2004). Engellilerin yaşadığı birçok sorun, toplumun onları yeterince içselleştirememesi sonucu ortaya çıkan ayrımcı tutumlardan kaynaklanmaktadır. Engellilerin sorunları üzerine yapılan araştırmalarda ise sadece engelli birey ve ailesine odaklanması, sorunun toplumsal boyutunun görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Gelecekte engellilerle ilgili bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinde görev alacak olan sosyal hizmet öğrencilerinin ve eğitim, din hizmetleri gibi alanlarda engellilerle karşılaşacak olan ilahiyat öğrencilerinin engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmeleri, ayrımcılıkla mücadele açısından son derece önemlidir. Literatüre bakıldığında; Türkiye’de üniversitelerin hemşirelik programı (Yıldırım-Sarı vd., 2010; Sahin & Akyol, 2010), özel eğitim programı (Alptekin & Vural-Batık, 2013) ve sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin (Icagasioglu-Coban vd., 2017; Şahin & Bekir, 2016) engellilere yönelik tutumlarının ölçüldüğü araştırmalara rastlamak mümkündür (İldız & Tezel, 2018).

Sosyal modele göre engellilerin ulaşım, eğitim, bakım, rehabilitasyon, istihdam, sağlık gibi alanlarda fiziksel çevre ve donanım yetersizliği nedeniyle sorunlar yaşamaması için yapısal değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bu yapısal değişikliklerin hızlı ve etkin bir şekilde yerine getirilmesi tutum ve anlayış değişikliğiyle mümkündür. Bu nedenle sosyal hizmet ve ilahiyat öğrencilerinin mevcut tutumlarının ve bu tutumlarını etkileyen faktörlerin bilinmesinin yapılacak farkındalık çalışmalarına katkı sunması beklenmektedir. Sosyal hizmet mezunu öğrencilerin engelliler gibi risk grubu bireylerin hak savunuculuğunu yapma konusunda bilgi ve beceri sahibi olmaları önemlidir. İlahiyat mezunu öğrencilerin ise risk grubu bireylere yönelik eğitim verirken ya da din hizmeti sunarken onların özel durumlarını dikkate alacak şekilde duyarlı olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla üniversite yıllarından başlayarak öğrencilerin tutum ve algı düzeyleri olumlu bir şekilde arttıkça engellilere yönelik ayrımcılık, dışlanma ve damgalama azalacak, sosyal içerme kolaylaşacaktır (Yuker, 1988). Bu açıklamalar doğrultusunda gerçekleştirilen araştırmanın amacı; sosyal hizmet ve ilahiyat lisans programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi ve bu tutumlarının çeşitli sosyodemografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesidir. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Sosyal hizmet ve ilahiyat lisans programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları ne düzeydedir?
- Sosyal hizmet ve ilahiyat öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları çeşitli değişkenler (cinsiyet, öğrenim görülen birim, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, engellilikle ilgili eğitim alma durumu, üniversiteye gelmeden önce yaşanan yerleşim yeri) tarafından anlamlı şekilde açıklanmakta mıdır?

2. Araştırmanın Yöntemi

Nicel yöntemin kullanıldığı bu çalışma, genel tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Bu araştırmada temel olarak sosyal hizmet ve ilahiyat öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları ile çeşitli sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bilimsel uygunluğu için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'nin Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 13.04.2020 tarih ve 2020/14 sayılı Etik Onay alınmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'nin İlahiyat ve Sosyal Hizmet Lisans Programlarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Sosyal hizmet programı mezunlarının sosyal çalışmacı olarak engellilere yönelik bakım ve rehabilitasyon gibi sosyal hizmet alanında uygulama yapacak olmaları, ilahiyat programı mezunlarının da öğretmen ve din görevlisi olarak engellilere yönelik din hizmeti sunacak olmaları nedeniyle her iki program öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının nasıl olduğunun ve herhangi bir faktörden etkilenip etkilenmediğinin belirlenmesi önemlidir. Dolayısıyla araştırmanın örnekleme adı geçen programlarda öğrenim gören ve seçkisiz olarak belirlenen 324 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcılara İlişkin Sosyodemografik Bilgiler

Değişken	n	%
Cinsiyet		
Kadın	254	78,4
Erkek	70	21,6
Yaş		
18-24	287	88,6
25+	37	11,4
Sınıf düzeyi		
1. Sınıf	41	12,7
2. Sınıf	191	59,0
3. Sınıf	55	17,0
4. Sınıf	37	11,4
Öğrenim görülen program		
İlahiyat	212	65,4
Sosyal Hizmet	112	34,6
Ailenin algılanan gelir düzeyi		
Düşük	34	10,5
Orta	280	86,4
Yüksek	10	3,1
Engellilerle ilgili eğitim alma durumu		
Evet	143	42,6
Hayır	181	57,4
Engelli bir yakını olma durumu		
Evet	155	47,8
Hayır	169	52,2
Engelli bir arkadaşı olma durumu		
Evet	138	42,6
Hayır	186	57,4
Toplam	324	100

2.2. Veri Toplama Araçları

1. Sosyodemografik Bilgi Formu

Sosyodemografik bilgi formu; katılımcılara ait yaş, cinsiyet, öğrenim görülen program, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, engelliler konusunda eğitim alma durumu, engelli bir arkadaşına ve engelli bir yakına sahip olma durumu ile ilgili soruların yer aldığı, araştırmacı tarafından hazırlanan formdur.

2. Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği (EYTÖ)

Bu araştırmada, katılımcıların engelli bireylere ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla “Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği (EYTÖ)” kullanılmıştır (ÖZİDA, 2008). Söz konusu ölçme aracı Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nca gerçekleştirilen *Toplum Özürlülüğü Nasıl Algılıyor* adlı çalışma kapsamında geliştirilmiştir. Ölçek 6 alt boyutlu, 43 maddeden oluşan, 5'li likert tipi (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) derecelendirmeye sahip bir ölçme aracıdır. Ölçekteki olumsuz maddeler (1, 5, 7, 8, 9, 11, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 28, 33, 37, 39, 40, 42, 43) ters çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçeğin tümünden elde edilebilecek en düşük ve en yüksek puanlar 43 ve 215 arasında değişmekte olup, ölçekten alınan puanlar arttıkça kişilerin engellilere yönelik olumlu tutumlarının da arttığı kabul edilmektedir. Ölçekte katılımcıların engellilerin nasıl eğitilmeleri gerektiğine ilişkin Eğitim Ortamları (1, 5, 39), engellilerle ilişki kurmaya ilişkin Kişilerarası İlişkiler (2, 10, 14, 25, 29, 32, 35, 38, 41), engellilerin çalışma hayatına katılımlarına ilişkin Çalışma Yaşamı (4, 6, 8, 28, 33, 34, 40, 42, 43), engelliliğin aile üzerindeki etkisine ilişkin Aile Yaşamı (7, 16, 18), engellilerin sahip olduğu özelliklere ilişkin Kişisel Özellikler (9, 11, 17, 20, 22, 23, 37) ve engelli bireylerin yetkinliklerine ve yaşamlarını bağımsız şekilde sürdürmelerine ilişkin Yetkinlik- Bağımsız Yaşam (3, 12, 13, 15, 19, 21, 24, 26, 27, 30, 31, 36) şeklinde 6 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin geçerliğinin belirlenmesi amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının $GFI>0.85$, $AGFI>0.80$, $RMR<0.10$, $RMSEA<0.10$ olması sınanan modelin veri uyumunun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayılarının .56 ile .83 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör bazında hesaplanan düzeltilmiş madde toplam katsayıları ise .30 ile .58 arasında değişmektedir. Bu sonuçlar birlikte dikkate alındığında ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir. Ölçeğin bu araştırma için güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .88 olarak bulunmuş ve ölçme aracının güvenilir olduğu kabul edilmiştir (Tavşancıl, 2002).

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmacı tarafından oluşturulan bilgi formu ve ölçek çevrimiçi ortama aktarılmıştır. Verilerin toplanması için çevrimiçi ortamın linki öğrencilerle paylaşılmış ve öğrencilerin onamları alındıktan sonra gönüllülük esasına göre katılımları sağlanmıştır. Verilerin analizi SPSS 22 programı ile yapılmış olup, öncelikle katılımcıların engellilere yönelik algı ve tutumları betimlenmiş, daha sonra katılımcıların engellilere yönelik tutumlarıyla çeşitli sosyodemografik özelliklerin ilişkisinin belirlenmesi amacıyla tek örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda sosyal hizmet ve ilahiyat öğrencilerinin engellilere yönelik genel tutum düzeyleri ve alt boyutlara göre dağılımı ve tutum düzeylerinin çeşitli sosyodemografik değişkenlerle olan ilişkisi incelenmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Engellilere Yönelik Genel Tutum Düzeyleri

	n	Minimum	Maksimum	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık
Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği	324	3,19	5,00	4,42	,330	-,794	,500

Tablo 2 incelendiğinde; katılımcıların engellilere yönelik tutum puanları 3,19 ile 5,00 arasında değişmekte olup, ortalamasının 4,42±0,33 olduğu görülmüştür. Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği puanından elde edilen çarpıklık ve basıklık değeri -1,5 ile +1,5 arasında olduğundan normallik sağlanmış olup analizlerde parametrik olan test teknikleri kullanılmıştır (Tabachnick & Fidell, 2012).

Tablo 4. Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin Alt Boyutlarının Ortalaması

EYTÖ Alt Boyutları	n	Minimum	Maksimum	Ortalama	ss
Eğitim Ortamı	324	3,33	5,00	4,86	,291
Kişiler Arası İlişkiler	324	2,89	5,00	4,57	,439
Çalışma Yaşamı	324	3,22	5,00	4,49	,410
Aile Yaşamı	324	1,00	5,00	3,63	,800
Kişisel Özellikler	324	2,86	5,00	4,39	,450
Yetkinlik-Bağımsız Yaşama	324	2,67	5,00	4,36	,443

Tablo 3’de katılımcıların Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin alt boyutlarından engellilerin eğitim ortamına katılımı ile ilgili tutum düzeylerinin 4,86±0,29 ortalamayla en yüksek, aile yaşamı ile ilgili tutum düzeylerinin 3,63±0,8 ortalamayla en düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Engellilere Yönelik Tutum Düzeyinin Cinsiyet, Yaş, Öğrenim Görülen Program Açısından İncelenmesi

Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği		n	Ortalama	ss	t	p
Cinsiyet	Kadın	254	4,44	,323	2,255	,025*
	Erkek	70	4,34	,345		
Yaş Aralığı	18-24	287	4,43	,325	,823	,411
	25+	37	4,38	,368		
Öğrenim Görülen Program	Sosyal Hizmet	112	4,45	,309	1,370	,172
	İlahiyat	212	4,40	,340		

*p<0,05

Tablo 4’de engellilere yönelik tutumlar ile cinsiyet, yaş ve öğrenim görülen program arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan t testi sonuçlarına göre; engellilere yönelik tutumlarla cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta, yaş ve öğrenim görülen program arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Kadınların engellilere yönelik tutumları, erkeklere göre daha olumludur.

Tablo 6. Cinsiyetin Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin Alt Boyutları Üzerindeki Etkisi

EYTÖ Ölçeği Alt Boyutları	Cinsiyet	n	Ortalama	ss	t	p
---------------------------	----------	---	----------	----	---	---

Eğitim Ortamı	Kadın	254	4,89	,244	4,253	,000*
	Erkek	70	4,73	,395		
Kişiler Arası İlişkiler	Kadın	254	4,57	,423	,324	,746
	Erkek	70	4,55	,495		
Çalışma Yaşamı	Kadın	254	4,52	,404	2,456	,015*
	Erkek	70	4,38	,416		
Aile Yaşamı	Kadın	254	3,69	,819	2,536	,012*
	Erkek	70	3,42	,692		
Kişisel Özellikler	Kadın	254	4,39	,451	-,020	,984
	Erkek	70	4,40	,450		
Yetkinlik-Bağımsız Yaşama	Kadın	254	4,39	,431	2,267	,024*
	Erkek	70	4,26	,470		

*p<0,05

Tablo 5’de cinsiyetin EYTÖ alt boyutları üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi için gerçekleştirilen t testi sonuçlarına göre; Eğitim Ortamı, Çalışma Yaşamı, Aile Yaşamı ve Yetkinlik-Bağımsız Yaşama alt boyutlarında kadın ve erkek öğrencilerin ortalama puanları arasında az da olsa farklılık bulunmaktadır. Buna göre, Eğitim Ortamı, Çalışma Yaşamı, Aile Yaşamı, Yetkinlik-Bağımsız Yaşama alt boyutlarında kadınların tutumları, erkeklere göre daha olumludur.

Tablo 7. Engellilere Yönelik Tutumların Öğrenim Görülen Sınıf ve Ailenin Ekonomik Durumu Açısından İncelenmesi

Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği		n	Ortalama	ss	F	p
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	41	4,48	,349	,640	,589
	2. Sınıf	191	4,41	,327		
	3. Sınıf	55	4,41	,321		
	4. Sınıf	37	4,44	,344		
Ailenin Algılanan Ekonomik Durumu	Düşük	34	4,43	,377	,144	,866
	Orta	280	4,42	,327		
	Yüksek	10	4,47	,281		

Tablo 6’da engellilere yönelik tutumların öğrenim görülen sınıf düzeyi ve ailenin algılanan ekonomik durumu açısından değerlendirilmiş olup tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre; sınıf düzeyi ve ailesinin ekonomik durumu farklı olan gruplar arasında engellilere yönelik tutum düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 8. Engellilere Yönelik Tutumların Engelli Bir Yakına Sahip Olma, Engelli Bir Arkadaşa Sahip Olma ve Engellilerle İlgili Ders Alma Durumu Açısından İncelenmesi

Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği		n	Ortalama	ss	t	p
Engelli Bir Yakına Sahip Olma Durumu	Evet	155	4,40	,354	-,892	,373
	Hayır	169	4,44	,307		
Engelli Bir Arkadaşa Sahip Olma Durumu	Evet	138	4,46	,337	2,069	,039*
	Hayır	186	4,39	,322		
Engellilerle İlgili Ders Alma Durumu	Evet	143	4,41	,346	-,580	,562

Hayır 181 4,43 ,318

*p<0,05

Tablo 7’te engellilere yönelik tutumlar ile engelli bir yakına sahip olma, engelli bir arkadaşına sahip olma ve engelliler ile ilgili ders alma durumu arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan t testi sonuçlarına göre; engellilere yönelik tutumlar ile engelli bir arkadaşına sahip olma durumu arasında anlamlı bir fark bulunmakta, engelli bir yakına sahip olma ve engelliler ile ilgili ders alma durumu arasında ise anlamlı bir fark görülmemektedir.

Tablo 9. Engelli Bir Arkadaşa Sahip Olma Durumunun Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin Alt Boyutları Üzerindeki Etkisi

EYTÖ Ölçeği Alt Boyutları	Engelli Bir Arkadaşı Olması	n	Ortalama	ss	t	p
Eğitim Ortamı	Evet	138	4,84	,296	-,946	,336
	Hayır	186	4,87	,287		
Kişiler Arası İlişkiler	Evet	138	4,64	,415	2,644	,009*
	Hayır	186	4,51	,450		
Çalışma Yaşamı	Evet	138	4,51	,409	,654	,514
	Hayır	186	4,48	,411		
Aile Yaşamı	Evet	138	3,69	,777	1,046	,296
	Hayır	186	3,59	,816		
Kişisel Özellikler	Evet	138	4,47	,408	2,719	,007*
	Hayır	186	4,34	,471		
Yetkinlik-Bağımsız Yaşama	Evet	138	4,40	,471	1,191	,234
	Hayır	186	4,34	,420		

*p<0,05

Tablo 8’de engelli bir arkadaşına sahip olma durumunun EYTÖ alt boyutları üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi için gerçekleştirilen t testi sonuçlarına göre; Kişiler Arası İlişkiler, Kişisel Özellikler alt boyutlarında elde edilen ortalama puanlar ile engelli bir arkadaşına sahip olma durumu arasında az da olsa farklılık bulunmaktadır. Buna göre, Kişilerarası İlişkiler ve Kişisel Özellikler alt boyutlarında engelli bir arkadaşına sahip olanların olmayanlara göre daha olumlu tutum gösterdikleri saptanmıştır.

4. Tartışma

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi’nin Sosyal Hizmet ve İlahiyat programlarında öğrenim gören üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının çeşitli sosyodemografik değişkenlerle ilişkisinin incelendiği bu çalışmada; katılımcıların engellilere yönelik genel tutumlarının yüksek düzeyde olumlu (%88,4) olduğu görülmüştür. Benzer şekilde üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının incelendiği çalışmalarda genellikle öğrencilerin olumlu tutumlara sahip oldukları bulunmuştur (Yıldırım-Sarı vd., 2010; İcağasıoğlu-Coban vd., 2017; Gedik & Toker, 2018). Doktor ve hemşireler üzerine yapılan bir çalışmada, katılımcıların engelli bireylere yönelik tutumlarının orta düzeyde olumlu olduğu belirlenmiştir (Kılıç & Çıtıl, 2019). Öğretmenler üzerine yapılan başka bir çalışmada da, katılımcıların engelliliğe ilişkin tutumları olumlu bulunmuştur (Çolak & Çetin, 2014).

Sosyal hizmet ve ilahiyat programı öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde; engellilerin eğitime katılımlarıyla ilgili tutumların %97,2 oranında,

engellilerin aileye etkisiyle ilgili tutumların %72,6 oranında olumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun nedeni incelendiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerin Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinde yer alan “engellilerin eğitim ortamına katılması” ve “onlara yönelik düzenlemeler yapılması” ile ilgili görüşe tamamen katıldıkları ancak “maddi durumu iyi olsa bile engelli birinin varlığının ailenin sosyal yaşamını sınırlandıracağı” ile ilgili görüşe ise kararsız katıldıkları görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin engellilerin eğitime eşit katılımı konusunda yüksek düzeyde olumlu tutuma sahip olması önemlidir. Türkiye’de 2005 yılında yürürlüğe giren Engelliler Kanunu’nun engellilerle ilgili iyileştirmelerde önemli etkisinin olduğu ancak toplumun genelinde anlayış değişikliğinin daha yavaş geliştiği görülmektedir. Üniversite öğrencileri üzerine yapılan başka bir araştırmada; öğrencilerin %62,6’sı Türkiye’de engelli bireylerin toplumun diğer üyelerinden daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığını; %60,4’ü eğitim, %44,1’i sağlık, %53’ü kültürel faaliyetler, %61,6’sı sosyal yaşama katılım alanında ayrımcılık yapıldığını düşünmektedir (Girli vd., 2016). Toplumdaki bireylerin eğitim düzeyi yükseldikçe engellilere yönelik olumsuz tutumların ve ayrımcı yaklaşımların azaldığı görülmektedir (ÖZİDA, 2008).

Bu araştırmada sosyal hizmet ve ilahiyat öğrencilerinin cinsiyeti ile engellilere yönelik tutumları arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Kadın öğrencilerin tutumları göreceli olarak erkek öğrencilerden daha olumludur. Benzer şekilde birçok araştırmada engellilere yönelik tutumlarda cinsiyet açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir (Şahin & Bekir, 2016; Tervo vd., 2002; Yıldırım-Sarı vd., 2010; Gedik & Toker, 2018). Bazı araştırmalarda ise cinsiyetin engellilere yönelik tutumları etkilemediği belirtilmektedir (Icagasıoğlu-Coban vd., 2017; Ünal & Yıldız, 2017). Kadınların erkeklere göre daha olumlu tutuma sahip olması toplumsal cinsiyet anlayışı nedeniyle kadına yüklenen bakım verme rolüyle açıklanabilir.

Öğrencilerin yaşı, sınıf düzeyi, ailenin ekonomik durumu, öğrenim görülen program ve engellilerle ilgili ders alma durumu gibi değişkenlerle engellilere yönelik tutumlar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bazı araştırmalarda öğrenim görülen program açısından engellilere yönelik tutumlarda farklılık olduğu belirtilmiştir (Ünal & Yıldız, 2017). Sarı ve Bozgeyikli (2003) tarafından yapılan araştırmada; engellilerle ilgili hiç ders almamış öğretmen adaylarının özel eğitime muhtaç bireylerin eğitimine karşı daha az olumlu görüş ve düşüncelere sahip oldukları bulunmuştur. Bu araştırmaya katılan öğrencilerin %42,6’sı engellilerle ilgili herhangi bir ders aldıklarını belirtmiştir. Araştırmanın yapıldığı üniversitede sosyal hizmet öğrencileri engellilerle ilgili 4. sınıfta Evde Bakım Hizmetleri adlı ders almakta ve pek çok derste engelli haklarıyla ilgili bilgilerle karşılaşmaktadırlar. İlahiyat öğrencileri ise yeni müfredata göre 2. sınıfta Özel Eğitim adlı derste engellilerle ilgili farkındalık kazanmaktadırlar. Öğrencilere yönelik düzenlenen farkındalık eğitimlerinin engelli bireylere karşı tutumları olumlu yönde etkilediği bilinmektedir (Lawson vd., 2017). Bu nedenle her iki programda öğrenim gören öğrencilerin engellilerle ilgili benzer düzeyde olumlu tutuma sahip olmalarında aldıkları derslerin katkısı olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin engelli bir arkadaşına sahip olma ile engelli bir yakına sahip olma durumunun engellilere yönelik tutumları etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Engelli bir yakına sahip olanların tutumlarında bir fark olmazken, engelli bir arkadaşına sahip olma durumu olumlu tutum geliştirmede önemli bir etkidir. Engelli bir arkadaşına sahip olmanın sosyal yaşamda engellilerin yaşadıkları sorunları yakından görmeyi sağladığı ve engelli hakları konusunda duyarlılığı arttırdığı düşünülmektedir. Benzer şekilde hemşirelik öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada; engelli bir arkadaşına sahip olanların, engellilere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğunu bulunmuştur (Ten-Klooster vd., 2009). Engellilerle yakından tanışma fırsatı olanların, olmayanlara göre tutumları daha

olumlu olmaktadır (Stachura & Garven, 2007; Sahin & Akyol, 2010; Au & Man, 2006). Özel eğitime gereksinimi olan çocuklarla doğrudan bir yaşantı içine giren (eğitim alanları gözlemleyen) üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu belirtilmektedir (Bek vd., 2009). Zihinsel engellilerle nitelikli temasın açık ve örtük ön yargıyı azalttığı vurgulanmıştır (Keith vd., 2015). Okulda veya toplumda engelli bireylerle ilişki içinde olan ve hanelerinde engelli bir aile üyesi bulunan öğrencilerin daha fazla olumlu tutuma sahip olduğu ifade edilmektedir (Rojahn vd., 2008). Allport (1954) belli koşullar altında gerçekleşen gruplar arası temasın, ötekine yönelik ön yargı ve ayrımcılığı azalttığına dikkat çekmiştir. Türkiye’de özel eğitimde gerçekleştirilen iyileştirmeler, engelli öğrencilerin yükseköğrenime erişimlerine önemli katkılar sağlamaktadır. Engelli öğrencilerin eğitimin her kademesinde ve üniversitelerde görünür olması, diğer öğrencilerin onları daha yakından tanınmasına ve bu sayede ayrımcı tutumların azalmasına aracı olmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada genel olarak öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumları yüksek düzeyde olumlu olarak tespit edilmiş; eğitim ortamına ve çalışma yaşamına katılım, bağımsız yaşama gibi alt boyutlarda da tutumların yüksek olması üniversite öğrencilerinin engellilerle ilgili farkındalıklarının yüksek olduğunu göstermesi açısından önemli bir bulgu olarak kabul edilmiştir. Engelli bireylere yönelik tutumların çeşitli sosyodemografik değişkenlerle ilişkisine bakıldığında; katılımcıların yaşı, öğrenim görülen program, sınıf düzeyi, ailenin algılanan gelir düzeyi, engellilerle ilgili eğitim alma durumu, engelli bir akrabası olma durumu ile ilgili anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna karşın katılımcıların cinsiyeti ve engelli bir arkadaşına sahip olma durumu ile tutumlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Engelli arkadaşına sahip olmanın tutumları etkilemesi engelli bireyle temasın ve yakından tanışmanın etkisini göstermesi açısından önemlidir. Tutum düzeyinde olan bu olumlu farkındalığın engellilerle kaynaşma açısından daha fazla eyleme dönüşebilmesi için üniversitelerin engelli öğrenci birimleri koordinatörlüğünde ortak kültürel, sanatsal ve sportif etkinliklerin düzenlenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Sosyal hizmet ve ilahiyat lisans programı öğrencilerinin mezuniyet sonrasında engelli bireylere hizmet verilen eğitim, bakım ve rehabilitasyon kurumlarında görev almaları söz konusudur. Bu nedenle; sosyal çalışmacı adayı olan sosyal hizmet öğrencilerinin üniversite yıllarından itibaren engellilerle ilgili duyarlılıklarını ve hak savunuculuğu becerilerini geliştirmek için derslerin yanında sosyokültürel etkinliklere katılmaları önemlidir. Öğretmen ya da din görevlisi adayı ilahiyat öğrencilerinin de özel gereksinimi olan engelli bireylerle ilgili olumlu tutumlara sahip olmaları ve empati becerileri kazanmaları için pedagoji derslerinin yanında gönüllü çalışmalarda yer almaları gerekmektedir. Bu kapsamda üniversite yıllarından itibaren gerek uygulama derslerinde, gerek öğrenci topluluklarının yapmış oldukları gönüllü faaliyetlerde engellilere yönelik çalışmalara ağırlık verilmesinin öğrencilere pek çok açıdan olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Engelli bireylerin yaşadığı sorunlar biyolojik farklılıklarından daha çok bu farklılığı bahane eden toplumun sahip olduğu ayrımcı tutumlardan kaynaklanmaktadır. Engellilerin bağımsız yaşamayı öğrenmeleri, meslek edinmeleri, istihdama, sportif ve sanatsal faaliyetlere katılmaları çok erken yaşlardan itibaren eğitim almalarına bağlıdır. Eğitimin ise normal gelişim gösteren bireylerle bir arada oldukları en az kısıtlayıcı ortamlarda yapılması, engellilerle engelli olmayanlar arasında sağlıklı sosyal bağlar kurulması açısından önemlidir. Engellilere toplumsal kaynak ve olanaklara erişimde eşit fırsat verildiğinde, farklılıklarına rağmen başarılı ve üretken bireylere dönüşebildikleri görülmektedir.

Farklılıklara saygının içselleştirileceği en önemli eğitim ortamlarından birisi de yükseköğretim kurumlarıdır. Üniversiteler, gençleri iş ve sosyal yaşama hazırlamanın yanında topluma yön veren öncü kurumlardır. Bu doğrultuda; üniversitelerin hem örgün eğitim programlarında, hem de sürekli eğitim merkezlerindeki kurslarda engelli öğrencilerin daha fazla yer almasıyla ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Bu sayede üniversite öğrencilerinin ve öğretim elemanlarının farklılıklarla birlikte yaşama deneyimlerinin zenginleşerek artacağı düşünülmektedir.

Her araştırmada olduğu gibi, bu çalışmada da bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Araştırmada yer alan örneklemin sadece Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Hizmet ve İlahiyat Lisans Programlarında öğrenim gören gönüllü katılımcılardan oluşması temsil gücünü sınırlamıştır. Bu nedenle çalışmadan elde edilen bulguların ülkemizdeki tüm üniversite öğrencilerine genellenmesinin söz konusu olamayacağı bilinmelidir. Sonuç olarak, Türkiye genelinde tüm üniversiteleri ve farklı programları kapsayacak büyük ölçekte araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırma, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 13.04.2020 tarih ve 2020/14 sayılı Etik Kurul Değerlendirme Raporu ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Kaynakça

1. Aksoy, V. (2012). Tutumlara etki eden faktörler. İ. H. Diken içinde, *Engellilere Yönelik Tutumlar* (s. 22-48). Ankara: Vize Yayınları.
2. Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
3. Alptekin, S., & Vural-Batık, M. (2013). Özel eğitim bölümü öğrencilerinin yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumlarına özel eğitim dersinin etkisi. *e-International Journal of Educational Research*, 4(4), 18-34.
4. Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürüllüğe yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 57-66.
5. Au, K. W., & Man, D. W. (2006). Attitudes toward people with disabilities: A comparison between health care professionals and students. *International Journal of Rehabilitation Research*, 29(2), 155-160. doi:10.1097/01.mrr.0000210048.09668.ab
6. Bek, H., Gülveren, H., & Başer, A. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 160-168.
7. BM. (2010). *Engellilerin haklarına ilişkin sözleşmenin izlenmesi*. New York & Cenevre: Birleşmiş Milletler.
8. Burcu, E. (2011). Türkiye'deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 37-54.
9. Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
10. Çolak, M., & Çetin, C. (2014). Öğretmenlerin engelliliğe yönelik tutumları üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 191-211.
11. Erkan, G. (2004). Özürüllüğe ilişkin modeller ve sosyal hizmet uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(2), 31-38.

12. Findler, L., Vilchinsky, N., & Werner, S. (2007). The multidimensional attitudes scale toward persons with disabilities (MAS): Construction and Validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50(3), 166-176. doi:10.1177/00343552070500030401
13. Gedik, Z., & Toker, H. (2018). Üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumları ve sosyal beğenirlik düzeyleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(1), 111-116. doi:10.5961/jhes.2018.253
14. Girli, A., Sarı, H. Y., Kırkım, G., & Narin, S. (2016). University students' attitudes towards disability and their views on discrimination. *International Journal of Developmental Disabilities*, 62(2), 98-107. doi:10.1179/2047387715y.0000000008
15. Goreczny, A. J., Bender, E. E., Caruso, G., & Feinstein, C. S. (2011). Attitudes toward individuals with disabilities: Results of a recent survey and implications of those results. *Research in Developmental Disabilities*, 32(5), 1596-1609. doi:10.1016/j.ridd.2011.02.005
16. Icagasioglu-Coban, A., Attepe-Ozden, S., Tekindal, M. A., & Polat, G. (2017). Assessing health science students' attitudes towards persons with disabilities in Turkey. *Biomedical Research*, 28(12), 5370-5377.
17. Ildız, İ., & Tezel, D. (2018). Türkiye'de engelli bireylere yönelik tutumlara ilişkin çalışmaların incelenmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 599-609. doi:10.21733/ibad.428743
18. Karataş, Z. (2017). Engelliliği anlamak: Kavramlar, tanımlar, modeller. S. Turan içinde, *Engellilik ve Dinler: Farklı Kültürler, Farklı Dinler, Farklı Yaklaşımlar* (s. 7-13). İstanbul: Açılım Kitap.
19. Karnilowicz, W., Sparrow, W. A., & Shinkfield, A. J. (1994). High school students' attitudes toward performing social behaviors with mentally retarded and physically disabled peers. *Journal of Social Behavior and Personality*, 9(5), 65-80.
20. Keith, J. M., Bennetto, L., & Rogge, R. D. (2015). The relationship between contact and attitudes: Reducing prejudice toward individuals with intellectual and developmental disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 47, 14-26. doi:10.1016/j.ridd.2015.07.032
21. Kılıç, E., & Çıtıl, R. (2019). Üniversite hastanesindeki doktor ve hemşirelerin engellilere yönelik uygulamalar konusundaki farkındalıkları ve engellilere yönelik tutumları. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 13(2), 129-141. doi:doi.org/10.21763/tjfm.569484
22. Kuntz, H., Burge, P., Brown, H., & Arsenault, E. (2010). Public attitudes towards individuals with intellectual disabilities as measured by the concept of social distance. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23, 132-142. doi:10.1111/j.1468-3148.2009.00514.x
23. Lawson, J. E., Cruz, R. A., & Knollman, G. A. (2017). Increasing positive attitudes toward individuals with disabilities through community service learning. *Research in Developmental Disabilities*, 69, 1-7. doi:10.1016/j.ridd.2017.07.013
24. Loewen, G., & Pollard, W. (2010). The social justice perspective. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 23(1), 5-18.
25. Meşe, İ. (2014). Engelliliği açıklayan sosyal öodel nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), 79-92.
26. Morris, J. (2001). Impairment and disability: Constructing an ethics of care that promotes human rights. *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy*, 16(4), 1-16. doi:10.1111/j.1527-2001.2001.tb00750.x
27. Oliver, M. (1996). *Understanding disability: From theory to practice*. London: Macmillan Press.
28. ÖZİDA. (2008). *Özürlülük eğitimi: Toplum özürlülüğü nasıl anlıyor temel araştırması*. Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.

29. Palmer, M., & Harley, D. (2012). Models and measurement in disability: An international. *Health Policy and Planning*, 27, 357-364. doi:10.1093/heapol/czr047
30. Resmi Gazete. (2005). 5378 sayılı Engelliler Kanunu: 01 Temmuz 2005 tarih ve 25868 sayılı R. G.
31. Rojahn, J., Komelasky, K. G., & Man, M. (2008). Implicit attitudes and explicit ratings of romantic attraction of college students toward opposite-sex peers with physical disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 20(4), 389-397. doi:10.1007/s10882-008-9108-6
32. Sahin, H., & Akyol, A. D. (2010). Evaluation of nursing and medical students' attitudes towards people with disabilities. *Journal of Clinical Nursing*, 19(15-16), 2271-2279. doi:10.1111/j.1365-2702.2009.03088.x.
33. Sakallı-Uğurlu, N. (2018). *Sosyal psikolojide tutumlar ve tutum değişimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
34. Sarı, H., & Bozgeyikli, H. (2003). Öğretmen adaylarının özel eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi: Karşılaştırmalı bir araştırma. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 183-203.
35. Shelton-Hunt, C., & Hunt, B. (2004). Changing attitudes toward people with disabilities: Experimenting with an educational intervention. *Journal of Managerial Issues*, 16(2), 266-280.
36. Stachura, K., & Garven, F. (2007). A national survey of occupational therapy students and physiotherapy student's attitudes to disabled persons. *Clinical Rehabilitation*, 21(5), 442-449.
37. Şahin, H., & Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(3), 767-779.
38. Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics* (6 b.). New Jersey: Pearson.
39. Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
40. Ten-Klooster, P. M., Dannenberg, J.-W., Taal, E., Burger, G., & Rasker, J. J. (2009). Attitudes towards people with physical or intellectual disabilities: Nursing students and non-nursing peers. *Journal of Advanced Nursing*, 65(12), 2562-2573. doi:10.1111/j.1365-2648.2009.05146.x
41. Tervo, R. C., Palmer, G., & Redinius, P. (2004). Health professional student attitudes towards people with disability. *Clinical Rehabilitation*, 18(8), 908-915. doi:10.1191/0269215504cr820oa
42. Tervo, R., Azuma, S., Palmer, G., & Redinius, P. (2002). Medical students' attitudes toward persons with disability: A comparative study. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 83(11), 1537-1542. doi:10.1053/apmr.2002.34620
43. TÜİK. (2009). *Türkiye özürlüler araştırması-2002*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
44. UNICEF. (2015). *Türkiye'de engelli olan çocuklara yönelik bilgi, tutum ve davranış raporu*. Ankara: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu.
45. UPIAS. (1976). *Fundamental principles of disability*. London: Union of the Physically Impaired Against Segregation.
46. Uysal, A., Albayrak, B., Koçulu, B., Kan, F., & Aydın, T. (2014). Attitudes of nursing students toward people with disabilities. *Nurse Education Today*, 34(5), 878-884. doi:10.1016/j.nedt.2013.09.001
47. Ünal, V., & Yıldız, M. (2017). Üniversite gençliğinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi: Sivas örneği. *International Journal of Social Science*, 57, 341-358. doi:10.9761/JASSS7010
48. Werner, S., Corrigan, P., Ditchman, N., & Sokol, K. (2012). Stigma and intellectual disability: A review of related measures and future directions. *Research in Developmental Disabilities*, 33(2), 748-765. doi:10.1016/j.ridd.2011.10.009

49. WHO. (2004). *İslevsellik, yetiyitimi ve sağlığın uluslararası sınıflandırması*. (Çev. E. Kabakçı, & A. Göğüş) Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
50. WHO. (2011). *World report on disability*. Malta: World Health Organization.
51. Yıldırım-Sarı, H., Bektaş, M., & Altıparmak, S. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 27, 80-83.
52. Yuker, H. E. (1988). *Attitudes toward persons with disabilities*. New York: Springer.